

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE: CURRENT ISSUES AND SOLUTIONS ON HOW TO RESOLVE THEM

Концептуальні положення соціальної відповідальності визначено як комплексне поняття, яке відображає фундаментальні цінності суспільства. Система соціальної відповідальності суб'єктів економіки розглядається як: соціальне благо; соціальний інститут регулювання суспільних відносин; механізм взаємозалежності та узгодження інтересів соціальних суб'єктів; механізм соціального контролю за дотриманням норм цивілізованих відносин між їх учасниками. Обґрунтовано, що соціальна відповідальність підприємства має бути критерієм необхідності та результативності його діяльності. Аналізуються проблеми соціальної звітності підприємства. Окреслено основні перешкоди підвищенню соціальної відповідальності бізнесу в Україні та перспективи її забезпечення.

Ключові слова: суспільство, соціальна відповідальність підприємства, соціальне партнерство, соціальний контроль, соціальна звітність підприємства.

Концептуальные основы социальной ответственности сформулированы как комплексного понятия, которое отражает фундаментальные ценности общества. Система социальной ответственности субъектов экономики рассматривается как: социальное благо; социальный институт регулирования общественных отношений; механизм взаимозависимости и согласо-

вания интересов субъектов экономики; механизм социального контроля за соблюдением норм цивилизованных отношений между ними. Обосновано, что социальная ответственность предприятия должна быть критерием необходимости и результативности его деятельности. Определены основные препятствия повышению социальной ответственности бизнеса в Украине и перспективы ее обеспечения.

Ключевые слова: общество, социальная ответственность предприятия, социальное партнерство, социальный контроль, социальная отчетность предприятия.

Conception of social responsibility is defined as a comprehensive concept that reflects the fundamental values of society. The system of corporate social responsibility is seen as a social good, as a social institution of social relations, interdependence and as a mechanism for reconciling the corporate and social interests, as a mechanism of social control over the observance of civilized relations between their members. Proved that corporate social responsibility should be the criterion of necessity and effectiveness of its functioning. Analyzed the problems of corporate social responsibility statement. Observed the basic obstacles to the realization of corporate social responsibility in Ukraine and prospects to solve it.

Key words: society, corporate social responsibility, social partnership, social control, corporate social responsibility statement.

УДК 338.222 : 330.16

Топішко І.І.

к.е.н, доцент

Топішко Н.П.

к.е.н, старший викладач

Галецька Т.І.

к. е. н, старший викладач
кафедри економічної теорії,
менеджменту та маркетингу
Національний університет
«Острозька академія»

Постановка проблеми. Стрімкі та глибокі структурні зрушення в економіці, що відбуваються під впливом НТР і глобалізації, формують виклики для суспільства. Соціально-економічні процеси набувають нестійкого характеру. Соціальні ризики зростають, посилюються і поглиблюються.

Сучасні проблеми не можна вирішити лише на основі механізмів ринку. Важливо забезпечити урегульованість суспільних процесів через узгодження інтересів суб'єктів господарювання і соціуму, збалансування соціальних пропорцій і досягнення визначених пріоритетів з метою запобігання нагромадженню соціальних деформацій. У цьому аспекті особливого значення набуває проблема соціальної відповідальності суб'єктів економіки за формування сприятливого середовища буття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика активно розробляється в розвинутих країнах із 60-х років ХХ ст. Наприкінці ХХ початку ХХІ ст. світові організації почали запроваджувати міжнародні стандарти соціально відповідального бізнесу.

Концептуальні засади соціальної відповідальності підприємства розроблено у працях зарубіжних науковців: Р. Акермана, Р. Бауера, Г. Боуена, С. Вартіка, Д. Вотави, Д. Вуда, К. Девіса, А. Кер-

ролла, Ф. Кохрена, Д. Свансона, С. Сеті, В. Фредерік, М.Шварца та ін. В Україні різноманітні аспекти цієї тематики досліджують М.П. Буковінська [1], Н.М. Дєєва [2], Т.І. Зосименко [3], А.М. Колот [4], Т. Костишина [5], С.О. Левицька [6], С.Л. Решновецький [7] та інші вчені. Дана проблематика була і залишається актуальною. Потребує теоретичного осмислення сучасна соціальна місія бізнес-організації. За суспільних перетворень, що відбуваються, нагальною є потреба в подальшій розробці організаційно-економічних аспектів підвищення корпоративної соціальної відповідальності.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад забезпечення і підтримки соціальної відповідальності підприємства; характеристика чинників, що здійснюють вплив на соціальну відповідальність підприємства у зовнішньому та внутрішньому середовищі; обґрунтування шляхів її забезпечення і підвищення.

Виклад основного матеріалу. Визначальною ознакою нормального функціонування суспільних відносин та умовою стійкої динаміки розвитку країни слугує соціально відповідальна поведінка особи, бізнесу, держави.

Поняття «соціальне» багатоаспектне і немає чіткого визначення. На думку Ю.В. Корольової,

його можна розглядати як «метод взаємодій між соціальними групами, верствами та індивідуумами як представниками груп, верств, спільностей, їх становище і роль у суспільстві» [8, с. 53]. В. Бульба підходить до розкриття його змісту, як «якісно організованої сукупності суспільних відносин, тотожних економічним, політичним, духовно-ідеологічним та іншим суспільним процесам, що виражає відтворення підтримки й розвитку сутнісних цінностей людини як суб'єкта й об'єкта праці, пізнання й інших форм життєдіяльності» [9, с. 4].

Відповідальність – це з одного боку залежність від когось або чогось, а з іншого – здатність, готовність до виконання морально-духовного обов'язку і правових норм. Сутність категорії «соціальна відповідальність» характеризують, як сукупність різних діалектично взаємопов'язаних видів відповідальності (правової, моральної, економічної, політичної, професійної тощо). У цілому вони відображають систему цінностей соціуму. При звуженому розумінні враховують міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом, групою соціально-значущих цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі спільно діяльності з метою не нанесення збитку усталеному розвитку суспільства в цілому та окремих спільнот, індивідам. Соціальна відповідальність слугує механізмом взаємозалежності соціальних суб'єктів, що займають різні статусні позиції в соціальній ієрархії [10, с. 134].

На наш погляд, до дослідження теоретичних засад соціальної відповідальності суб'єктів господарювання необхідно підходити з позицій розгляду її змісту, як:

- важливого соціального блага, що забезпечує системність соціально-економічних відносин;
- механізму взаємозалежності та узгодження інтересів соціальних суб'єктів, які займають різні статусні позиції у соціальній ієрархії;
- механізму соціального контролю за дотриманням норм цивілізованих відносин між їх учасниками;
- суспільного інституту, який здійснює детермінований вплив на соціально-економічний розвиток країни на основі узгодження інтересів особи, колективу, соціуму щодо формування нормальних умов життєдіяльності.

Зміст і рівні відповідальності різняться за ступенем «включення» в соціально-економічні процеси і взаємовідносини. З позицій особи – це усвідомлення наслідків власних дій (ставлення до праці та своїх обов'язків, сплата податків, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, турбота про власне здоров'я, участь у громадському житті тощо). Бізнес відповідає за управлінські рішення та їх соціально-економічні наслідки для трудового колективу і суспільства, культуру організації. Держава – за регулювання умов життєдіяльності та

її наслідки для соціуму, виконання міжнародних обов'язків, забезпечення пріоритетності національних інтересів і досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку тощо. Соціальна відповідальність держави (органів державної влади різного рівня та органів місцевого самоврядування) є одним з механізмів забезпечення якості та ефективності державного управління.

Концепція соціально відповідальної взаємодії бізнесу із суспільством пройшла певний шлях свого формування [4]:

- становлення базової концепції корпоративної соціальної відповідальності (Corporate Social Responsibility) (1950-1970 рр.): Г. Боуен, К. Девіс, А. Керролл, М. Шварц;
- концепції корпоративної соціальної сприйнятливості (Corporate Social Responsiveness) (1970-1990 рр.): Р. Акерман, Р. Бауер, Д. Вотави, С. Сеті, А. Керролл, В. Фредерік;
- корпоративної соціальної діяльності (Corporate Social Performance – CSP) (1980-2000-ні рр.): С. Сеті, А. Керролл, С. Вартік, Ф. Кохрен, Д. Вуд, Д. Свансон та ін.

Подальший розвиток ці аспекти дістали в теоріях «зацікавлених сторін (стейкхолдерів)», «корпоративного громадянства», «корпоративної стійкості» тощо. Соціальна відповідальність підприємства розглядається як система забезпечення економіко-правових та організаційних заходів щодо використання, збереження та розвитку трудових ресурсів підприємства, встановлення зв'язків із громадськістю на засадах виконання соціальних програм, як складової збалансованої соціально-економічної та екологічної господарської діяльності. Основними теоріями є наступні:

- концепція стейкхолдерів («зацікавлених сторін»: працівники, покупці, акціонери, постачальники, місцева громада, держава і суспільство загалом);
- концепція корпоративної підзвітності (звітування про нефінансову діяльність, соціальний стан трудових ресурсів тощо);
- добровільна концепція (зобов'язання суб'єкта прагнути досягнення довгострокових цілей, в яких зацікавлене суспільство);
- концепція проактивності (як засіб реагування на сучасні виклики).

В Україні досить складна ситуація із соціальною відповідальністю практично усіх суб'єктів господарювання. Серед вагомих чинників її формування зазначимо наступні:

- особливості ринкових трансформацій, які здійснювалися за моделлю «дикого капіталізму», «шокової терапії», монетаризму, зниження впливу держави на регулювання суспільних процесів, тінізації та криміналізації економіки, високого ступеня її лібералізації, політичної нестабільності;
- глобалізація і посилення конкуренції. Відбувається перегляд соціальної доктрини. Зменшуються

обсяги фінансування соціальних зобов'язань уряду. Прагнення капіталу знизити економічні витрати на виробництво продукції, забезпечити переваги у конкурентній боротьбі спонукають до скорочення витрат на оплату найманої праці, соціальний захист. Перерозподіляється соціальна відповідальність між державою, роботодавцями і працівниками з акцентом на підвищенні особистої відповідальності громадян за рівень свого добробуту та обмеження в цьому ролі держави;

– державний сектор у соціальній сфері все більше скорочується;

– відбувається економічне ослаблення країни внаслідок переміщення і втечі за кордон приватного капіталу;

– значно посилюється роль корпорацій (особливо ТНК) та їх вплив на прийняття політичних рішень тощо.

В Україні соціальна відповідальність підприємства розглядається в контексті «соціального партнерства», «благодійності», «соціального діалогу». Запроваджено пільгове оподаткування прибутку в разі скерування коштів на добродійні заходи. Однак, підтримка соціальних проектів компаніями, державними органами влади є слабкою. Відсутні стимули щодо їх впровадження. Наявна пасивність громадськості, бізнесу, індивідів щодо пошуку шляхів встановлення взаєморозуміння у даній сфері та недовіра до соціальних проектів бізнесу.

Потрібно зважати на зміни в умовах глобалізації в побудові відносин у соціально-трудовій сфері на різних рівнях їх управління та регулювання. І. Ф. Гнібіденко зазначає, що формуються нові підходи в діяльності роботодавців і найманих працівників із «властивими їм мотиваціями та економічними інтересами у сфері соціально-трудової діяльності» [11, с. 3]. На можливість і масштабність проведення компаніями політики соціальної відповідальності впливає багато факторів, а саме [4, с. 15-16]:

– загальний рівень соціально-економічного розвитку країни та якість інституціонального середовища;

– специфіка ділового і соціального середовища функціонування компанії (рівень інтегрованості в міжнародний бізнес, розміри компанії, розвиненість практики правозастосування, рівень доходів та інформованості споживачів, галузева належність, рівень конкуренції тощо);

– диференційований характер зв'язку різних напрямів соціальної відповідальності підприємства із параметрами економічної ефективності діяльності компаній;

– диференційований характер сили впливу соціальної відповідальності підприємства на фінансово-економічні результати у коротко- і довгостроковому періодах;

– ціннісні орієнтири власників компанії і топ-менеджерів.

Основними перешкодами впровадженню соціальної відповідальності в Україні є:

- декларативний характер активності (філантропія, добродійність) та неможливість контролю цільового використання коштів, а також визначення продуктивності такої діяльності;

- відсутність уніфікації стандартів, критеріїв оцінки соціальної відповідальності компанії.

- брак відповідного законодавства і фінансів;

- недостатність урядових і неурядових організацій, що підтримують соціально відповідальну діяльність;

- благодійна і соціальна діяльність, яка здійснюється державними і недержавними організаціями, недостатньо розвинена.

- низький рівень корпоративної культури, фінансова та економічна слабкість значної частки суб'єктів в Україні, діяльність яких орієнтована на виживання;

- правовий нігілізм і деформація правової свідомості, прагнення оминати закон, а не дотримуватися його;

- закритість більшості українських суб'єктів господарювання для широкої громадськості, детальні відомості про діяльність є закритою інформацією для внутрішнього користування.

Результативність підприємницької діяльності включає комплексну систему показників економічного, соціального та екологічного напрямів. Показники соціальної відповідальності підприємства можна представити як сукупність чотирьох блоків – забезпечення здоров'я; розвиток корпоративної культури, навчання, підвищення кваліфікації; відпочинок та розваги; мотивація праці.

Актуальним у цьому контексті стає подальше удосконалення соціального обліку як інтегрованих показників соціального забезпечення в бухгалтерській, податковій, управлінській та статистичній звітності обліку. Дані про соціальну звітність підприємства можуть суттєво впливати на реформування інформаційного забезпечення адміністративного персоналу, інвесторів, контролюючих органів та інших зацікавлених користувачів звітності (стейкхолдерів).

Науковці визнають, що соціально відповідальна поведінка компанії має неоднозначні впливи на її економічні результати. Як позитивні впливи називають:

- довгострокову зацікавленість бізнесу у стійкому соціальному середовищі;

- підвищення суспільного іміджу компанії, підтримку життєздатності бізнесу як системи;

- послаблення державного регулювання економіки;

- відповідність бізнесу соціокультурним нормам, зниження ризиків акціонерів щодо диверсифікації інвестиційного портфеля;

– нові шляхи вирішення соціальних проблем та їх профілактика.

До несприятливих моментів відносять: відмову від всебічної максимізації прибутку; втрати від соціальної активності; брак навичок вирішення соціальних завдань; розмивання основних цілей бізнесу; слабкість суспільного контролю і широкої суспільної підтримки; надмірна концентрація влади в руках бізнесу (наприклад, трудовий кодекс); витрати ресурсів на непрофільні цілі відвертає топ-менеджерів, персонал, кошти від виконання основних функцій, знижує конкурентоздатність бізнесу.

Для підвищення соціальної відповідальності бізнесу необхідно [6]:

- створити систему отримання оперативної та достовірної інформації про вплив підприємства на економічні та соціальні сторони життя суспільства;

- забезпечити достовірність показників фінансової і нефінансової (соціальної) звітності оцінка результативності соціально-економічних витрат;

- розробити теоретико-методологічні та практичні засади впровадження облікового забезпечення контролю та аналізу соціальних програм суб'єктів підприємницької діяльності шляхом формування соціальної складової господарського обліку («соціального обліку») – визначення у формах внутрішньої та зовнішньої звітності підприємства;

- актуальними є питання формування соціальної звітності як окремої звітної форми або окремого розділу «Приміток до річної фінансової звітності», або окремого розділу інтегрованої звітності. Можливо впровадження на підприємстві в рамках управлінського обліку Центру відповідальності «Соціальні витрати».

- облік соціальних витрат здійснюється на субрахунку 477 «Фонд соціальних витрат» (на цьому рахунку ведеться облік забезпечення на матеріальне заохочення працівників). Однак, серед забезпечень такі виплати П(С)БО 11 «Зобов'язання» не передбачені. Можливий варіант їх створення з урахуванням результатів фінансової діяльності підприємства – відрахування з прибутку. Це дозволить забезпечити підконтрольність витрат.

- фінансове забезпечення соціального пакету має бути передбачено в Програмі соціального забезпечення працівників підприємства (що є складовою Програми менеджменту організації діяльності). Визначення складових соціального пакету (мотиваційного та компенсаційного) має індивідуальний характер і розглядається в розрізі окремого випадку.

С.О. Левицька вважає, що дані внутрішньогосподарського (бухгалтерського) обліку та фінансової звітності не є достатнім джерелом інформації для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень. Для забезпечення ефективного

аналізу та контролю за показниками соціального забезпечення, раціонального та цільового використання попередньо акумульованих коштів створеного на підприємстві Фонду соціальних виплат за доцільне запровадити управлінський облік за центрами відповідальності («соціальні витрати») [6]. Показники, доведені Центру відповідальності «Соціальні витрати», пропонується визначати за касовим методом [6].

Перспективи розвитку програм соціальної відповідальності в Україні пов'язані з:

- формуванням державних механізмів стимулювання системного вдосконалення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання;

- збільшенням кількості суб'єктів господарювання, що розробляють, реалізують власні стратегії соціальної відповідальності, добровільно складають і щорічно оприлюднюють нефінансову звітність;

- використання кращих практик соціальної відповідальності українського бізнесу щодо етичної поведінки, поліпшення умов праці;

- захистом і покращенням соціально-трудова прав робітників; дотриманням сучасних стандартів безпеки праці та розвитку людини;

- захистом прав споживачів;

- підвищенням рівня зайнятості, у т.ч. серед вразливих верств населення;

- покращенням життя громад, зменшенням диспропорцій регіонального розвитку;

- розвитком соціальної відповідальності бізнесу в українському суспільстві як загальноприйнятої тенденції;

- забезпеченням сталого економічного і соціального розвитку країни;

- підвищенням конкурентоспроможності економіки;

- зменшенням безробіття, зниженням соціальної напруги, підвищенням стандартів життя населення та формуванням середнього класу;

- більш раціональним використанням природних ресурсів та зниженням рівня забруднень;

- активізацією інвестиційних та інноваційних процесів;

- полегшенням інтеграція до економічного і соціального простору ЄС.

Висновки з проведеного дослідження. Подальший поступ країни залежить від стану інститутів держави, довіри між суб'єктами суспільного, економічного, соціального і політичного життя. Соціальна відповідальність підприємства – це вагома соціально-економічна та управлінська складова системи управління національним господарством. За сучасних суспільних трансформацій роль цього соціального інституту є надважливою. Сприймати її потрібно як управлінську проблему, складову стратегічного управління підприємством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буковінська М.П. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності / М.П. Буковінська // Економіка АПК. – 2012. № 9. – С. 47-51.
2. Дєєва Н. М. Науково-методичні основи щодо надання змінам соціальної відповідальності суб'єктів економіки керованого характеру / Н. М. Дєєва // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2015. № 2(50). – С. 68-79.
3. Зосименко Т.І. Глобальні тренди розвитку корпоративної соціальної відповідальності та її специфіка в Україні / Т.І. Зосименко // Молодий вчений.– 2014. № 6 (09) – С. 121-123.
4. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів / А. Колот // Україна: аспекти праці. 2013. № 8.– С. 3-17.
5. Костишина Т., Рудич Л. Стратегія соціальної відповідальності кооперації як складової формування людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення / Т. Костишина, Л. Рудич // Україна: аспекти праці. 2015. № 6. – С. 45-50.
6. Левицька С.О. Соціальна складова підприємницької діяльності як об'єкт обліку / С.О. Левицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – Острог: Видавництво НУ «Острозька академія», 2014. – Випуск 26. С. 114-118.
7. Решновецький С.Л. Сутність соціальної відповідальності як управлінської категорії / С.Л. Решновецький // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///c:/users/user/downloads/kis_2013_1_38.pdf.
8. Корольова Ю.В. Джерела права в аспекті їх соціального виміру / Ю.В. Корольова // Держава і право : Зб. наук. праць. Серія Юридичні науки. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2015. Випуск 67. – С. 51-59.
9. Бульба В. Соціальні функції держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки. / В. Г. Бульба. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_4/doc/1/01.pdf
10. Андрющенко А.І., Рябець І.М. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект аналізу / А.І. Андрющенко, І.М. Рябець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.readera.org/article/sotsialna-vidpovidalnist-teoretyeko-metodolohichniy-aspekt-analizu-10157455.html>
11. Гнібіденко І. Глобальні зміни у соціально-трудовій сфері: стан та вплив на трансформацію інститутів соціального захисту населення / І. Гнібіденко // Україна: аспекти праці. – 2015. № 4. – С. 3-7.